

ДУГОРОЧНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ У СРБИЈИ: СТАГНАЦИЈА И ОПАДАЊЕ

Милановић, М^{1.}, Ђоровић, М.^{2.}, Стевановић, С^{3.}

Резиме

Трендови производње пољопривредних производа у Србији у последње две деценије, указује на стагнацију и опадање, као и на велику нестабилност њеног обима и структуре. С обзиром на опште околности у којима се ова кретања одвијају, иста се могу назвати транзиционом дисторзијом пољопривреде и аграрног тржишта. Динамика укупне пољопривреде показује изузетну цикличну нестабилност, са значајним разликама, како по интензитету тако и по смеру колебања, између биљне (минус 30/плус 50) и сточарске производње (дијапазон плус/минус 10 индексних поена). Поред анализе кретања производње, циљ овог рада је да се, на основу расположивих статистичких и других извора, утврде и различити утицаји природних и антропогенских фактора (што подразумева опсервације у дугом року) на основне трендове, секторске карактеристике, обим, структуру и достигнути ниво укупне пољопривредне производње пре и после тзв. транзиције.

Кључне речи: производња, трендови, циклуси, стагнација, екстензивност.

1. Окружење транзиционе дисторзије и развојног пада

Анализа кретања и дугорочних карактеристика производње пољопривредних и агроиндустријских производа указује на стагнацију и опадајуће трендове, велику нестабилност као и регионалне разлике обима и структуре производње. Таква кретања, с обзиром на посматрани период и опште околности у којима се иста одвијају, могу се назвати транзиционом дисторзијом пољопривреде и аграрног тржишта.

Ово разматрање се односе на двадесетогодишњи период ширег размеђа два

1 Проф. др Милан Р. Милановић, научни саветник, Мегатренд универзитет, Факултет за пословне студије Вршац.

2 Проф. др Милутин Ђоровић, Пољопривредни факултет, Београд.

3 Проф. др Симо Стевановић, Пољопривредни факултет, Београд

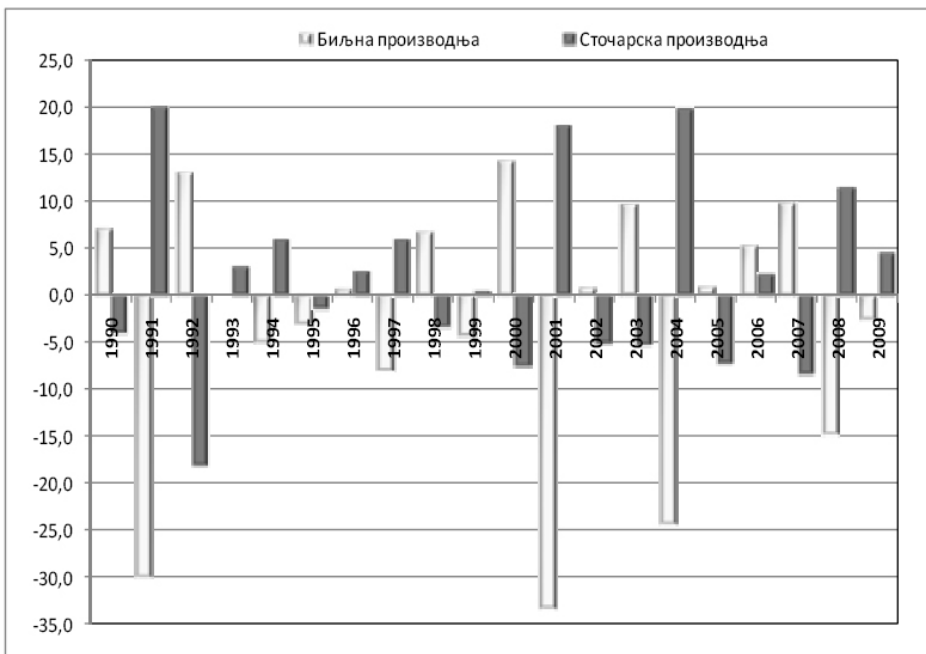
столећа (протеклог и наступајућег), односно на деценију пре распада СФРЈ, на период постојања СРЈ и на прву деценију новог столећа и самосталности Србије, при чему се цео период у многим аспектима посматра по петогодишњим одсечцима (базни период анализе је петогодиште 1986-1990).

Транзициона дисторзија укупне економије, па и пољопривреде и аграрног тржишта, није никаква специфичност Србије. Ако је раст бруто домаћег производа (БДП) мера економског успеха земље, онда су последње две деценије период континуиране кризе и стагнације највећег броја транзиционих држава, које су тај период провеле »ходајући у месту», неке су крупним корацима «ишле уназад» [3], неке су имале раст око 1% (што је око осам пута спорије од Кине), а најпросперитетније су имале раст око 2% (исти економски раст какав су ове државе имале у социјализму). С друге стране, укупан дуг источноевропских чланица ЕУ увећан је десет пута у односу на 1989. годину.

2. Трендови раста/пада укупне пољопривреде

Динамика укупне пољопривредне производње у Србији у последњих двадесет година показује изузетну цикличну нестабилност, стагнацију или врло успорен раст, са значајним разликама између биљне и сточарске производње.

Графикон 1. Ланчани индекси и наизменичност циклуса ратарства и сточарства, 1990-2009.(претходна година=100)

Извор: Лит. 5. стр.149.

Годишње осцилације, у биљној производњи, крећу се у дијапазону од минус 30 до плус 50 индексних поена (Графикон 1). Тако висока нестабилност обима и структуре биљне па стога и укупне аграрне производње, настаје првенствено под утицајем природних фактора. Осцилације сточарске производње су такође, с обзиром на њене биолошке специфичности и производну инерцију, релативно високе, али у дијапазону плус/минус 10 индексних поена. Међутим, за разлику од синусоидног тренда биљне производње, уочава се параболичан тренд опадања сточарске производње (Графикон 2). Последишно, доминантно по основу заостајања сточарске производње, долази до континуираног смањивања интензитета укупне пољопривреде, далеко мање под утицајем природних а првенствено под утицајем економско-политичких фактора

2.1. Наизменичност годишњег пораста и пада

Из компаративног посматрања ланчаних индекса биљне и сточарске производње у двадесетогодишњем периоду, уочава се једна занимљива правилност: *наизменичност текућег годишњег пораста и пада биљне и сточарске производње* (Графикон 1). Наиме, током целог посматраног периода, само су у три године ланчани индекси биљне и сточарске производње имали исти смер, односно у свим осталим годинама испољава се правилност – ако биљна производња расте сточарство опада. Међутим, иако је ова статистичка слика индикативна, због временске неподударности фенофаза у биљној производњи и дужине производног циклуса у сточарству, узрочно-последична повезаност пораста/пада производње ових грана пољопривреде не може се успоставити у једној-текућој години, већ се објективизација њихових односа може изводити посматрањем кретања у континуираним годишњим производним сукцесијама [5, str.144].

Базни индекси пољопривредне производње у периоду 1990-2009. година, представљају много реалнију слику развоја пољопривреде у времену. Ако се 1990. година, као условно крајња година предтранзиционог периода, узме као базна, стиче се знатно другачија слика о динамици пољопривредне производње у посматраном дводеценијском периоду. Но, и ова слика, сасвим очекивано, показује велике разлике у динамици биљне и сточарске производње [5]:

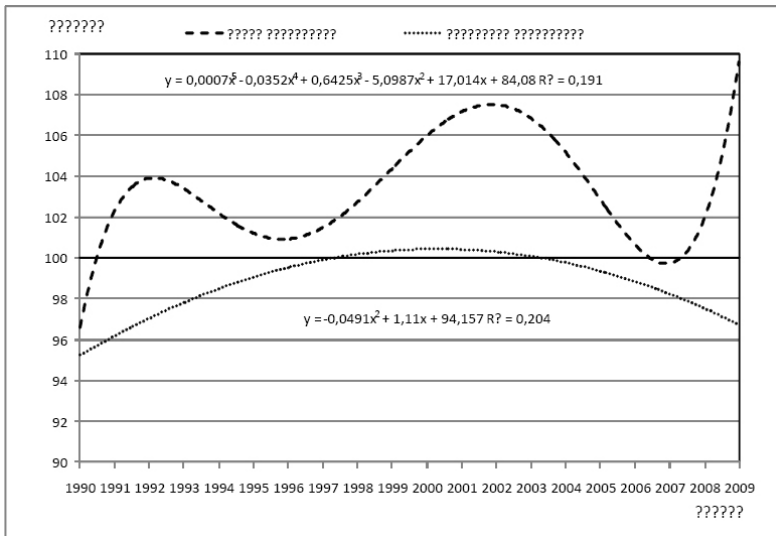
- годишњи ниво биљне производње у целом периоду, осим у три године, био је изнад обима оствареног у базној години;
- супротно, сточарска производња ни у једној години посматраног периода није достигла обим остварен у базној години!

2.2. Синусоида ратарства и опадајућа парабола сточарства

Трендови производње изведени из базних индекса, такође показују *синусоидно кретање биљне производње, док је за сточарство карактеристична опадајућа парабола*. Међутим, поред несумњивог значаја интензитета промена производње, овде је много значајнији смер тих промена (Графикон 2). Наиме,

- биљна производња иако се креће синусоидно у целини гледано има позитиван ток, који крајем периода добија узлазни смер;
- сточарство, нажалост, у целом периоду има изразито негативан тренд, тако да је обим сточарске производње на крају периода за око 20% нижи него на почетку периода!
- тренд укупне пољопривредне производње, као резултанта кретања у биљној и сточарској производњи, након негативног тока у првој половини, показује вредности нешто изнад базних у другој половини, тако да крајем периода има облик благо узлазне линије;

Графикон 2. Основни трендови пољопривредне производње, 1990-2009.

Извор: Лит. 5. стр.149.

Коначно, ако се назначена кретања изразе просечном стопом раста/опадања, добијамо још јаснију слику динамике производних промена у пољопривреди у последњих двадесет година. Тако, из изложених података следи: биљна производња је расла по просечној годишњој стопи од 2,0%; сточарска производња је континуирано опадала по просечној годишњој стопи од (минус) - 1,2%; укупна пољопривредна производња је у просеку имала врло скромни раст по стопи 0,4% годишње.

3. Секторске карактеристике осцилација и опадања

Биљна производња. Биолошка природа ове производње, која се још увек претежно одвија у «фабрици под ведрим небом», са много већим утицајем природних у односу на антропогене факторе, не омогућава да се објективна представа о стању у биљној производњи изводи из краткорочног пресека, па чак ни на основу само неколико покретних трогодишњих просека остварених резултата. У том смислу сматрамо, супротно приступу неких аутора који тенденције производње

изводе из кратких (петогодишњих) серија [10], овде је неопходна дугорочнија па и вишедеценијска аналитичка опсервација.

Упоредна квантитативна анализа кретања у биљној производњи у Србији, у последње две ипо деценије (1985-2010), имајући у виду намеру да се осветли стање у производњи и на аграрном тржишту пре и после тзв. „транзиције“, указује на следеће [5]:

- производња пшенице као најважнијег хлебног жита континуирано опада, тако да не само укупна производња (због мање засејаних површина) него ни просечан принос, не достижу предтранзицијски ниво, чак су у последњем петогодишту за око 20% нижи него у базном периоду;

- код кукуруза се бележе позитивни помаци, површине су, иако нешто мање, стабилизоване на око 1,2 мил.ха, али је осетно повећан просечан принос (око 30% виши него у базном периоду), те је и укупна производња већа за око 20%;

- у производњи шећерне репе, површине су драстично смањене (за око 40%) али је укупна производња захваљујући повећању просечних приноса мања „само“ за око 30% него у базном периоду;

- производња сунцокрета је једина култура која се одвијала на површинама нешто већим него у базном периоду, али је јединична продуктивност (принос) уз изразите осцилације у просеку тек на нивоу пре транзиције, тако да је и укупна производња просечно већа тек око 10 % [9];

- у производњи најважнијих повртарских култура, посебно кромпира који заузима око 90 хиљ.ха сетвених (варирајућих) површина, тек крајем периода се бележи значајно повећање приноса које обезбеђује да и укупна производња буде већа за око 20%; код пасуља је изражена тенденција пада и површина и приноса;

- у производњи јабука, иако се бележи повећање броја родних стабала, производња је врло нестабилна, јер су приноси по стаблу знатно нижи; производња шљива као најзначајнијег националног воћа, иако се континуирано смањује број родних стабала, ипак статистички бележи повећање просечног рода по стаблу (за око 30%), као и укупна производња (око 15%);

У целини, у биљној производњи су врло неуједначена кретања, са позитивним трендовима (посебно у производњи кукуруза, сунцокрета и кромпира), дошло је до реструктурирања ресурса (мање површине под пшеницом, веће под индустријским биљем), али обим производње као ни просечна јединична продуктивност код већине производа, нису достигли предтранзицијски ниво.

Сточарска производња. За разлику од биљне производње, где су много већи утицаји природних у односу на антропогене факторе, што суштински онемогућава објективну представа о стању те производње у кратком року, у сточарству је однос тих утицаја много другачији: интензивна производња се одвија у затвореном или контролисаном простору, већа је инерција производног

цилуса, утицај човека је много већи. У том смислу је и код оцене сточарске производње такође неопходна дугорочнија па и вишедеценијска опсервација.

Сточарску производњу у Србији, у последње две ипо деценије (1985-2010), према упоредној квантитативној анализи остварених кретања, карактеришу најдрастичније негативне „транзицијске“ промене у целој пољопривреди Србије.

Радикално „транзицијско“ смањивање производно-репродуктивног потенцијала сточарства, за последњих двадесетпет година у односу на базни петогодишњи период 1985-1990, са значајним макрорегионалним разликама, показују следеће чињенице: - укупан број говеда је смањен за 38%, - укупан број свиња је смањен за 20%, - производња говеђег меса је смањена за 25%, - производња свињског меса је смањена за 8%, - број оваца је мањи за око 30%; - број живине, као и производња живинског меса и јаја је мањи за око 30%; - производња млека у целини стагнира, с тим што је производња по грлу значајно повећана.

Енормно високо „транзицијско“ смањивање производно-репродуктивног потенцијала сточарства, очигледно је забрињавајуће само по себи, али још више збогу логе ове делатности у финализацији и интензивирању укупне пољопривредне производње, која се сматра кључном за развој целог репродукционог процеса у агропрехрамбеном комплексу, укључив домаћу потрошњу и спољнотрговинску размену. То ће се посебно јасно учавати у разматрању биланса најважнијих пољопривредно-прехрамбених производа у последњој деценији посматраног периода [9].

Може се очекивати да ће овако неповољни дугорочни трендови у сточарству свакако детерминисати структуру и динамику развоја не само целог пољопривредног и агроиндустријског комплекса, него и профил укупног аграрног и руралног развоја Србије у дужем „посттранзицијском“ периоду.

4. Закључак

Динамика укупне пољопривредне производње у Србији у последњих двадесет година показује изузетну цикличну нестабилност, стагнацију или врло успорен раст. За разлику од синусоидног тренда биљне, учавати се параболчан тренд опадања сточарске производње, при чему се учавати занимљива правилност наизменичног текућег годишњег пораста и пада ових грана производње. Биљна производња је расла по просечној годишњој стопи од 2,0% а сточарска производња је континуирано опадала по просечној годишњој стопи од (минус) - 1,2%, тако да је укупна пољопривредна производња у просеку имала врло скромни раст по стопи 0,4% годишње.

У целини, у биљној производњи су врло неуједначена кретања, са неким позитивним трендовима (у производњи кукуруза, сунцокрета и кромпира),

дошло је до преструктурирања ресурса (мање површине под пшеницом, веће под индустријским биљем), али обим производње као ни просечна јединична продуктивност код већине производа, нису достигли предтранзицијски ниво. Високо „транзицијско“ смањивање производно-репродуктивног потенцијала сточарства, забрињавајуће је због улоге ове делатности у финализацији и интензивирању укупне пољопривредне производње. Идентификовани неповољни дугорочни трендови у пољопривреди, а посебно у сточарству, свакако ће детерминисати профил укупног аграрног и руралног развоја Србије у дужем „посттранзицијском“ периоду.

5. Литература

- [1] Ђоровић, М., Томин, А.(2000): „Тржиште и промет пољопривредних производа“, Пољопривредни факултет, Београд.
- [2] Đorović, M., Milanović, M. i Stevanović, S.(2006): »Globalno tržište žita: regionalno-komparativna analiza«, Marketing, Vol.37.br.2, Beograd.
- [3] Катић, Н. «Ход у месту и громогласно ћутање», Политика, Погледи, 20/11/2009.
- [4] Милановић, М. (2002): „Прехрамбена индустрија СР Југославије: развој – производња – потрошња – квалитет – извоз, 1980-2000.“ ИЕП и ДАЕЈ, Београд.
- [5] Милановић, М., Ђоровић, М. (2011): Тржиште пољопривредних производа у Србији пре и после транзиције, (монографија), Институт за економику пољопривреде, Београд.
- [6] Милановић, М.(2002): „Аграрни извоз као израз компаративне ефикасности агроиндустрије“, *Економски анали*, тематски број, 2002, Београд.
- [7] Милановић, М.(2002): "Агрокомплекс у економској структури СР Југославије- значај и промене 1955-2000.". Економика пољопривреде, Год. 49, бр 3-4/2002, Београд.
- [8] Милановић, М.Р., Михаиловић, Б, Параушић, В (2009): „Елементи конкуренције и структурне типологије аграрног тржишта у Србији“, Економика пољопривреде, Београд, ЕП 2009 (56) 4 (519-534).
- [9] Milanović, M.(2011): „Neke karakteristike materijalnih bilansa i upravljanja tržištem ulja u Srbiji (2000-2010)“, 52. SAVETOVANJE „PROIZVODNJA I PRERADA ULJARICA, sa međunarodnim učešćem, Herceg-Nov, 6-10. jun 2011. str. 21-30, ISBN 978-86-80995-89-2, COBISS.SR-ID 264135943.
- [10] Vlahovic, B. i sar. (2006): „Agrarna proizvodnja u Republici Srbiji“, Друштво аграрних економиста Србије, Београд.

LONG-TERM TENDENCIES OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN SERBIA: STAGNATION AND FALL

Abstract

The trends of the production of agricultural products in Serbia in the past two decades have demonstrated stagnation and fall as well as huge instability of its scope and structure. Having in view the general circumstances in which these trends are taking place, the same can be referred to as a transitional distortion of agriculture and the agrarian market. The dynamics of overall agriculture account for an exceptional cyclic instability, with significant differences, not only in the intensity but in the direction of fluctuations, between plant (minus 30/plus 50) and cattle production (the range plus/minus 10 index points). Apart from the analysis of the production trends, this paper is aimed at establishing different impacts of natural and anthropogenic factors (which means observations in the long run) on basic trends, sectorial features, the scope, structure and reached level of overall agricultural production prior to and after the so-called transition as well, all this activity being based on available statistical and other sources.

Key words: *production, trends, cycles, stagnation, ability to extend.*